
Ն Ո Ր Ե Վ Ն Ո Ր Ա Գ Ո Ւ Յ Ն
Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

ԱԼԵՔՍԱՆՑԱՆ ԱՆՆԱ
(ԿՀ, ԱՄՆ)

ՀԱՅ ԿԱՆԱՆՑ ԵՎ ՈՐԲԵՐԻ «ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆ»
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՑ ՀԵՏՈ

Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո պարզ է դառնում, որ Հայոց ցեղասպանությունից «փրկվածների» մեծամասնությունը կանայք և երեխաներ են, և նրանց մեծ մասն իսլամացած են և գերության մեջ են գտնվում թուրքերի, քրդերի և արաբների տներում: Պատերազմը դեռ չէր ավարտվել, երբ 1918 թ. գարնանը եգիպտահայերը կազմեցին առաջին փրկարար խմբերը, հիմնականում ուրֆացիներից բաղկացած, որոնք սկսեցին գերված հայերի փրկության աշխատանքները: Այս գործընթացը հետագայում պատմության մեջ մտավ «Փրկության առաքելություն» կամ «Ազատության առաքելություն» անունով և շարունակվեց մինչև 1930-ական թվականները: Ազատագարման այս դժվարին և վտանգավոր առաքելության մաս էին կազմում ինչպես հայ և օտար միջազգային բարեգործական կազմակերպություններ, այնպես էլ անհատ գործիչներ, որոնց շնորհիվ հազարավոր հայ որբեր և կանայք ազատագրվեցին ուժացումից և վերադարձան դեպի հայություն:

1918 թ. գարնանը թուրքերի իրար հաջորդող պարտությունները և դաշնակիցների առաջխաղացումը Մերձավոր Արևելքում հնարավորություն տվեց հայկական կազմակերպություններին ոչ միայն օգնել հայ գաղթականներին, այլև ազատագրել գերության մեջ գտնվողներին: Այս գործի հիմնական ծանրությունն իր ուսերին վերցրել էր ՀԲԸ Միությունը, որը բանակցությունների շնորհիվ համագործակցության պայմանավորվածություններ էր ձեռք բերել

դաշնակիցների զինվորական իշխանությունների հետ¹: Այս համագործակցության շնորհիվ Միությունը պարբերաբար տեղեկություններ էր ստանում ինչպես գրավված շրջաններում գտնվող հայ գաղթականների, այնպես էլ իսլամների մոտ գերության մեջ գտնվող կանանց և որբերի մասին: Եթե գաղթականների օգնության հարցում դաշնակիցների ներկայությունը հսկայական դեր ուներ, ապա առևանգվածների և գերեվարվածների պարագայում նրանց ներկայությունը գրեթե ոչինչ չէր փոխում: Այս հանգամանքը առկա էր մասնավորապես Պաղեստինի և Հորդանանի շրջաններում, որտեղ արաբ ցեղախմբերի մեծամասնությունը իրենց կողմից գերված կանանց և երեխաներին համարում էին սեփականություն: Հատկապես արաբ բեդվինների համար երիտասարդ հայ աղջիկների, կանանց և որբերի առևտուրը, որը նրանք իրականացնում էին անգամ երկրի սահմաններից դուրս, մեծ եկամուտ էր բերում²:

Գերիներին փրկելու նպատակով առաջին «ազատագրումի» խումբը կազմվում է 1918 թ. գարնանը, երբ Մինայի և Պաղեստինի մեջ դաշնակից զորքի առաջխաղացումը հնարավորություն է տալիս բազմաթիվ հայերի (նրանց մեծամասնությունը կազմում էին օսմանյան բանակի դասալիքները³) անցնել Աքապա, որն արդեն գրավված էր բրիտանացիների կողմից: Այստեղ, ապրիլին, մարաշցի Հովհաննես Քըլըճեանի առաջարկով կազմվում է մեծամասամբ ուրֆացիներից բաղկացած զինյալների փոքրիկ խումբ, որը բրիտանական բանակի կողքին մասնակցում էր դեպի հյուսիս հարձակումներին՝ Դամասկոսի և Ջբել-Դրուզի հայերին ազատելու նպատակով: Խումբը հովանավորվում էր ՀԲԸՄ-ի կողմից, և նրա ղեկավարն էր օսմանյան չորրորդ բանակի նախկին զինվոր⁴, ուրֆացի Լևոն Յոթնեղբայրեանը⁵:

¹ Դար մը պատմութիւն Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան. Հատոր Առաջին, 1906-1940, խմբ. Յարութիւն Ռ. Գեորգեանի և Վահէ Թաշճեանի, Գահիրէ-Փարիզ-Նիւ-Եորք, 2006, էջ 50, 53:

² Նույն տեղում, էջ 55:

³ Դար մը պատմութիւն Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան..., էջ 55:

⁴ Crows of the Desert: The Memoirs of Levon Yotnakhparian, edited by Levon Parian and Ishkhan Jinbashian, (Parian Photographic Design, California, USA, 2012), p. 19-26.

⁵ Նույն տեղում, էջ 49-50:

Լևոնի գինակիցներն էին Եսայի Քըվրըշըքյանը, Թադոս Ղարաքեյլիյանը, Փանոս Գարաօղլանյանը և այլոք:

Կահիրեյի Հայոց առաջնորդրանի առաջնորդ Թորգոմ Եպիսկոպոսի ջանքերով ՀԲԸ Միության Եգիպտահայ նպաստամատույցի, Հայ ազգային միության և Միացյալ որբախնամի անդամներից բաղկացած միացյալ հատուկ մարմին է ստեղծվում, որը պետք է զբաղվեր փրկության առաքելությամբ: 1918 թ. նոյեմբերի 30-ին Թորգոմ Եպիսկոպոսը այդ նորաստեղծ մարմնի անդամներին ուղակում է հրահանգ-ծրագիր, որը պետք է դառնար նրանց գործունեության հիմնական հենաքարը: Հրահանգ-ծրագիրը բաղկացած էր տասնհինգ կետերից, որոնցից երրորդ և ութերորդ կետերը հատկապես վերաբերում էին իսլամների մոտ գտնվողների ազատագրմանը: Այս հատուկ մարմնի և ոչ մի անդամ չէր վարձատրվում, և նրանցից յուրաքանչյուրի համար ամենամեծ վարձատրությունը հայրենակիցների փրկության գործին մասնակից լինելն էր⁶:

«Փրկության առաքելության» մաս էին կազմում նաև վերապրող գաղթականները, որոնք քաջատեղյակ էին տվյալ տարածաշրջանի գերիներից: Օրինակ Բազգայի անապատ աքսորված գաղթականներից ասլանբեկցի բժիշկ Սարգիս Մելեանը մինչև 1919-ի գարունը որպես քաղաքապետի բժիշկ մնաց Բազգայում և կազմակերպեց տեղի գաղթականներին Հալեպ փոխադրելու կարևոր գործը: Նրա հաջորդ կարևոր առաքելությունը եղավ անապատում և շրջակա արաբների վրաններում գերության մեջ գտնվող հայուհիներին, պատանիներին ազատագրելը, որոնցից կազմած վերջին քարավանով ինքն էլ տեղափոխվեց Հալեպ, ուր շարունակեց իր ազգային գործունեությունը⁷: Մեքաստացի Վաղարշակ Մեծմօրուքեան պատանին էլ Չայ-Քիւրդեցի տիկին Սողիկ Նիկողոսեանը տարագրության արդյունքում հաստատվում են Սուրուճում, և պատերազմից հետո իրենց ջանքերով

⁶ Հայաստանի Ազգային Արխիվ, Ռուբեն Հերյանի անձնական ֆոնդ № 420, ց. 65, գ. 5, թ. 2, 3:

⁷ Գաբիկյան Կ., Եղերապատում Փոքուն Հայոց եւ Նորին Մեծի Մայրաքաղաքին Մեքաստիոյ, Հայրենիք տպարան Պոսթըն, հրատարակութիւն «Մեքաստիոյ Վերաշինութեան Միութեան» Յ'Ամերիկա, 1924, էջ 443:

մոտ 800 որբեր, որբուհիներ են կարողանում հավաքել և ազատել գերությունից⁸:

«Փրկության առաքելության» կարևոր գործիչներից են եղել նաև Հայկական լեգեոնի կամավորները, որոնցից հատկապես պետք է առանձնացնել Ռուբեն Հերյանին⁹: 1918 թ. ամռանը, երբ հայկական լեգեոնի կամավորներին մաս-մաս Պաղեստինի ճակատ էին տեղափոխում, Հերյանն իր տարիքի պատճառով չուղարկվեց: Նա նշանակվեց Կահիրեյի մոտ գտնվող մի հիվանդանոցի հսկիչ: Հերյանը, չնայած հետևում և հոգ էր տանում վիրավոր հայ կամավորներին և ֆրանսիացի զինվորներին, սակայն իր գրած նամակներից¹⁰ երևում է, թե որքան կփափագեր ավելի երիտասարդ լինել և ինքն էլ մյուս լեգեոնականների նման ստանձներ հայրենիքի փրկության գործը: Ահա այդ է պատճառը, որ երբ զինադադար կնքվեց և մի փոքր հնարավորություն ստեղծվեց ազատագրելու ցեղասպանության տարիներին թուրքերի, քրդերի և արաբների կողմից բռնի գերեվարված և ուծացման մեջ գտնվող հայ կանանց և երեխաներին, նա եղավ այդ գործի ամենանվիրյալ գործիչներից մեկը: *«Դյուրին չէր օտարներու կողմէ որդեգրուած, կրօնափոխ դարձած, կամ օտարի հետ ամուսնացած հայ մը փրկելը: Անոնց տէրերը զանոնք յանձնելու տրամադիր չէին ըլլար շատ անգամ, կը պահէին անոնց ինքնութիւնն ու*

⁸ Նույն տեղում, էջ 549:

⁹ Ռուբեն Հերյանը ծնվել է Թոքատում՝ 1869 թ.: 1883 թ. ավարտել է Թոքատի ազգային վարժարանը, որից հետո տեղափոխվել է Կ.Պոլիս, ապա Ամերիկա, հաստատվել Նյու Յորքում, որտեղ սկսել է զբաղվել առևտրով՝ հիմք դնելով իր անձնական գործին: Լինելով Հնչակյան, ապա վերափոխված Ռամկավար Ազատական կուսակցության անդամ դեռևս Պոլսից, Նյու Յորքում ևս անդամակցել է այս կուսակցությանը և զբաղվել ազգային գործերով: Նա ամերիկայում Թոքատի Կրթասիրաց Միութեան հիմնադիրներից մեկն է եղել: Երբ 1914 թ. սկսվում է առաջին համաշխարհային պատերազմը, Հերյանը բավականին կայացել էր իր գործի մեջ և մեծ հեղինակություն էր վայելում ամերիկահայերի շրջանում, և երբ հայ ժողովրդի հանդեպ իրականացված ցեղասպանության լուրերը հասան Ամերիկա, թողնելով ամեն ինչ, նա էլ հայ կամավորների հետ եկավ Բաղդատ, ապա անցավ Կիպրոս և այնտեղ միացավ Հայկական լեգեոնին:

¹⁰ Հայաստանի Ազգային Արխիվ, Ռուբեն Հերյանի անձնական ֆոնդ № 420, ց. 65, գ. 2, թ. 2, 3, 5, 6:

գոյութիւնը, հետքը կը կորսնցնէին Միջագետքի ցեղախումբերուն մէջ տեղէ տեղ զանոնք փոխադրելով: Հաստատ տեղեկութիւններ ունենալով հանդերձ՝ Ազատարար Միսիոնը երբեմն ամիսներ ու տարիներ կ'իյնար հայու մը հետքերով, յաճախ ձեռնունայն մնալով»¹¹:

ՀՀ Ազգային արխիվում պահվում է Ռուսեն Հերյանի անձնական արխիվը, որում առկա հարյուրավոր նամակները, խնդրագրերը, պաշտոնական գրությունները, փաստաթղթերը բացահայտում են նրա դժվարին գործունեության ողջ պատմությունը: Արխիվում մեծ թիվ են կազմում հատկապես խնդրագիր- նամակները, որոնք մեկ հիմնական բովանդակություն ունեն՝ գտնել կամ փրկել, ազատագրել այս կամ այն ազգականին՝ մորը, աղջկան, քրոջը, որդուն և այլն: Այդ խնդրագրերն հանդիպում են Արևմտյան Հայաստանի, Կիլիկիայի և Օսմանյան կայսրության հայաբնակ տարբեր շրջանների բարբառներով, երբեմն հայատառ թուրքերենով, երբեմն արաբերենով: Նամակագիրները հաճախ ականատես են իրենց ծնողների սպանությանը, որդիների և դուստրերի բռնաբարմանը, խոշտանգմանն ու նվաստացմանը: Այդ նամակները երբեմն փոքրիկ թղթի կտորներ են, կամ այցեքարտեր¹², որոնց վրա մատիտով խզբզված են ցեղասպանությունը վերապրած հայերի դժբախտ ճակատագրերը:

1919 թ. ՀԲԸՄ հիմնում է *Ազատագրումի հիմնադրամը*, որպեսզի իրականացնի «անապատի խորքերը բռնագրաւած կամ թափառական որբերուն ազատագրումի, եւ միաժամանակ դեռատի հայուհիներու հարեմներէ ձերբազատումի կենսական ծրագիրը»¹³: 1919 թ. ապրիլից Սերոբյան Սրբազանի միջնորդությամբ Հերյանին հանձնարարվում է զբաղվել հայ կանանց և երեխաների փնտրտուքով և նրա գործունեության հիմնական շրջանները Հալեպն ու Դեր Զորն էին իրենց շրջակայքով¹⁴:

¹¹ Չոլաքեան Յ., Քարէն Եփփէ հայ գողգոթային եւ վերածնունդին հետ, Հալէպ, 2001, էջ 52:

¹² Հայաստանի Ազգային Արխիվ, Ռուբեն Հերյանի անձնական ֆոնդ № 420, ց. 65, գ. 27:

¹³ Մելքոնյան Է., Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության Պատմություն, Մուղնի հրատարակչություն, Ե., 2005, էջ 99:

¹⁴ Հայաստանի Ազգային Արխիվ, Ռուբեն Հերյանի անձնական ֆոնդ № 420, ց. 65, գ. 51, թ. 5:

1919 թ. սեպտեմբերի 6-ի Ադանայում տպագրվող Հայ Ձայնը գրում է. «Մեծ Անապատականը, աննման Ռուբեն Հերյանը... ահա վեց ամիս է, որ ամեն ինչ մոռցած ինքնասպան հրայրքով մը իրեն նետծ է սպանդարանները՝ այն տեղեն ետին բեկորները հավաքելու համար: Աշիրեթապետերը արդեն զինք կճանչնան որպես Mufettish el-Ermen «Հայերի տեսուչը»...»¹⁵: Առանց կաշառքի անհնար էր գործը հաջողել, իսկ գումարները, որ Հերյանի տրամադրության տակ էին, բավարար չէին, սակայն նա ամեն միջոցի դիմում էր փրկելու համար հայ գերիներին: «Հայ Ձայնի» սեպտեմբերի 9-ի համարը¹⁶ հրապարակել էր Հայ Ռամկավար կուսակցության Ադանայի կենտրոնական ակումբի հանդիպման մանրամասները, որտեղ ելույթ էր ունեցել նաև Հերյանը: Նա պատմելով իր առաքելության դժվարությունների մասին, կոչ էր արել հայությանը գումար հավաքել, և որքան հնարավոր է շատ հայ փրկել անապատներից: Հերյանի համոզմամբ ժամանակի հրամայականն էր փրկել այդ գերիներին, վաղը արդեն ուշ կլինեք: Նա մեղադրում էր հայ ազգային այն գործիչներին, ովքեր առաջնային չէին համարում փրկության առաքելությունը: Այս մտահոգությունը չլքեց նրան իր ապրած ողջ կյանքի ընթացքում: «...արդեօք ես յիմար եմ, թե խոսքի ազգասերները խելացի են, - գրում է Հերյանը 1919 թ. հուլիսի 19-ին *Դեր Ջորից* իր բարեկամուհուն, - բայց իմ զօրաւոր համոզումին հակառակ չեմ կրնար գործիլ. «Որքերը վաղուան Հայաստանի կորիզը պիտի կազմեն, մէկ հատ աւելի ազատելը շահ մըն է, անոնք իմ սրտի հատորներն են, երբ ջեօլերը կը ճամբորդիմ, հօն, տաք արեւին տակ, անապատի ծաղիկներուն պէս ցցւող սպիտակափայլ գանգերը եւ ոսկորները կը պօռան «Ազատեցէք մեր որբերը», ո՞վ կրնայ անտարբեր ըլլալ անոնց ի տէս:.... Պիտի աշխատիմ, մինչև որ սատկիմ...»¹⁷:

Հանգանակություն հավաքելու նպատակով Հերյանը 1920 թ. վերջերին մեկնեց Եվրոպա, ապա՝ ԱՄՆ: Նա որոշում էր կայացրել վերջնականապես տեղափոխվել հայրենիք, ամուսնանալ հայ որբուհու հետ և շարունակել փրկության առաքելությունը, սակայն, ցավոք,

¹⁵ Հայ Ձայն, Ադանա, 1919 թ., սեպտեմբեր 6, № 204:

¹⁶ Հայաստանի Ազգային Արխիվ, Ռուբեն Հերյանի անձնական ֆոնդ № 420, ց. 65, գ. 2, թ. 20:

¹⁷ Հայ Ձայն, Ադանա, 1919 թ., սեպտեմբեր 9, № 207:

վերադարձից հետո, հարսանիքից մի քանի օր առաջ՝ 1921 թ. հուլիսի 7-ին մահացավ սրտի կաթվածից:

Հնչակյան գործիչ Էսկի-Շեհիցի Աբրահամ Գարակեօզեանը նույնպես անհատական զոհողություններով Տեր-Ջօրի եւ Միջագետքի տարբեր շրջաններից բազմաթիվ որբեր և հայուհիներ է ազատագրել: Նույնը կարելի է ասել Ամասիացի Յարութիուն Պազալեանի մասին, ում անհատական ջանքերի շնորհիվ Սամուսատի և Զեինալի սարերում պահվող որբերից շատերը ազատագրվեցին¹⁸: Ազատագրման գործում կարևոր դեր են խաղացել նաև Առաքել Զաքրեանն ու Փառնակ Շիշիկյանը: Լևոն Աճեմեանը մեծ թվով գերիներ ազատեց Մուսուլի շրջակայքից: Ցեղասպանությունից հետո վերապրածների ջանքերով կազմված հայրենակցական միությունները նույնպես կազմակերպում էին փրկության հատուկ ջոկատներ: Այսպես օր. Կ. Պոլսից Քոլիի, Բալուի, Երզնկայի, Զմշկաձագի Հայրենակցական Միությունները իրենց որբահավաքներն ունեին:

Հարկ է նշել, որ Սևրի դաշնագրի 142-րդ հոդվածը վեաբերում էր ցեղասպանության տարիներին գերեվարված հայության ազատագրմանը և այս առաքելության իրականացման պարտականությունը դրվում էր Ազգերի Լիգայի ներկայացուցիչների՝ հանձինս դանիացի միսիոներուհի Կարեն Եփփեի վրա: Եփփեի գործունեության շնորհիվ 2000-ից ավել հայեր փրկվեցին գերությունից և բռնի ուժացումից: Հատկապես այս գործը ղեկավարում էր նրա որդեգիր Միսակ Մելքոնյանը, ով ազատության առաքելության առաջամարտիկներից էր: Միսակն ինչպես հայ, այնպես էլ արաբ գործընկերներ ուներ, որոնցից նա կազմում էր ձիավորների խմբեր: Վերջիններս շրջում էին անապատները, բեդվիների վրաններից գտնում և ազատագրում էին հայ որբերին և կանանց: Այդ խմբերը երբեմն անցնում էին սահմանը և ազատագրում սահմանից այնկողմ գտնվող կանանց և երեխաներին, որոնք թուրքերի և քրդերի մոտ էին պահվում¹⁹:

Սկզբնական շրջանում ազատագրվածներին տեղավորում էին հատուկ ճամբարում, որը գտնվում էր Հալեպի հյուսիսում ընկած Շեխ

¹⁸ Գաբիկյան Կ., Եղերապատում..., էջ 549:

¹⁹ Զոլաքեան Յ., նշվ. աշխ., էջ 76:

Դահա կոչվող այգիներում, Քուեյք գետի ափին: Այդ կայանատեղին, ուր այժմ քաղաքի խիտ բնակեցված թաղամասերից մեկն է, այն ժամանակ բավական հեռու էր բուն քաղաքից: Այնտեղ տեղադրվել էին համապատասխան վրաններ, որտեղ էլ ժամանակավոր տեղավորվում էին թուրքերից, քրդերից և անապատի բեդուիններից ազատագրված որբերն ու այրիները: Բոլորին ցուցաբերվում էր առաջին բժշկական օգնություն, սնունդ և հագուստ էր բաժանվում: Այստեղ ստուգվում էր նաև փրկվածների ու փախստականների ինքնությունը, և նրանց անուններով ցուցակները ուղարկվում էին համապատասխանաբար հայկական կենտրոններին, եկեղեցիներին, թերթերի խմբագրություններին, որոնք էլ իրենց հերթին շրջանառում էին այդ ցուցակները՝ ազգական գտնելու հույսով: Այդ շրջանում գրեթե բոլոր թերթերն ունեին «*փնտրվում է*» բաժինը, և շատերի համար դա որևէ հարազատ գտնելու միակ հույսն էր: Շատերն էին քաղաքից այս վայրը գալիս՝ հարազատ գտնելու կամ նրանց ճակատագրի մասին որևէ նորություն ունենալու, տեղեկություն հավաքելու հույսով:

Փրկության առաքելության կարևոր գործիչներից էր նաև Պոլսի Հայոց Պատրիարք Զավեն Եղիայանը, ով համագործակցելով բրիտանական և ֆրանսիական զինվորական վերնախավի հետ, կազմակերպում էր այս դժվարին գործը: Նրա շնորհիվ հատկապես հավաքվեցին Կ.Պոլսի թուրքական հարեմներում գտնվող հայուհիները: Այս ժամանակաշրջանի ամենակնճոռտ հարցերից էր հատկապես այն որբերի և կանանց հարցը, ովքեր մի շարք պատճառներից ելնելով հրաժարվում էին վերադառնալ հայություն: Որբերից շատերը, տարիքով շատ փոքր լինելով, ցեղասպանության տարիներին մոռացել էին իրենց մայրենի լեզուն և ազգությունը: Կային նաև այնպիսիները, որ հիշելով անգամ, զանազան պատճառներից ելնելով մերժում էին իրենց հայ լինելը: Կանանց պարագան էլ ավելի բարդ էր²⁰:

Ազատագրվածների ինքնության հետ կապված վիճելի հարցը լուծելու համար Զավեն Սրբազան պատրիարքը ազատաբար միսիոնի գործիչներից Առաքել Զաքրյանի հետ Բրիտանական

²⁰ Vahé Tachjian, Gender, nationalism, exclusion: the reintegration process of female survivors of the Armenian Genocide, Nations and Nationalism, 15 (1), 2009, p. 60-80.

իշխանությունների համաձայնությամբ հիմնում են «Չեզոք տուն», որը մեկական հայ, ամերիկացի և թուրք կանանցից բաղկացած հանձնախումբ ուներ: Այս հանձնախումբը քննության էր առնում յուրաքանչյուր ազատագրվածի գործը և որոշում նրա իրական ինքնությունը²¹:

Այսպիսով, Յեղասպանության հետևանքով իսլամների մոտ գերության մեջ գտնվող և ուծացման դատապարտված հազարավոր հայ կանանց և երեխաների ազատագրման առաքելությունը հետպատերազմական շրջանում հայության ամենակարևոր խնդիրներից էր, որը պահանջում էր հրատապ լուծում: Այս գործում ներգրավված են եղել ոչ միան օտար հասարակական կազմակերպություններ, այլև հայ կազմակերպություններ և անհատներ, որոնք ջանք չեն խնայել իրականացնելու իրենց առջև դրված մեծ ծրագիրը՝ փրկելու գերության մեջ գտնվող հայերին: «Փրկության առաքելությանը» հետպատերազմական շրջանի հայոց պատմության հերոսական դրվագներից է: Այս գործընթացի շնորհիվ հազարավոր հայեր են փրկվել:

ALEKSANYAN ANNA
(CU, USA)

THE RESCUE MISSION OF ARMENIAN WOMEN AND ORPHANS AFTER WWI

During WWI thousands of women, young girls and children had to change their religion and integrate into Muslim families as a result of the genocide committed by the Ottoman Government. After the end of the war when the armies of the Allies had occupied most part of the Eastern provinces of the Ottoman Empire, there was an opportunity to rescue and

²¹ Զաւէն Արքեպս., Պատրիարքական Յուշերս. Վավերագրեր և Վկայութիւններ, տպ. Նոր Աստղ, Գահիրէ, 1947, էջ 288-297; Kévorkian R., The Armenian Genocide: A Complete History, I. B TAURIS, London, New York, 2011, p. 758-762; Ekmekcioglu L., A Climate of Abduction, a Climate for Redemption: The Politics of Inclusion During and After the Armenian Genocide, Comparative Studies of Society and History, 2013, 55(3), p. 534-552.

liberate Armenian women and orphans being in the captivity of Muslim families.

A lot of Armenian and international organizations undertook the activity of finding and saving the "survived" Armenian women and children with the help of the Allies, which appeared to be a tough work to do. The rescue missions continued until 1930s and thousands of Armenians were liberated and returned to their communities thus reconstructing their identity.